

PRILLI I THYER

ISMAIL KADARE

KREU I PARË

Sa herë që ndiente ftohtë nga këmbët, ai lëvizte pak gjunjët dhe atëherë diku poshtë vetes dëgjonte guralecët që zhurmonin ankueshëm. Në te vërtetë, ankesa ishte brenda tij. Asnjëherë në jetë nuk i kishte qëlluar të rinte kështu i ngulur, një kohë kaq të gjatë, pas një ledhi, tek udha e madhe, duke pritur të kalonte dikush.

Dita po thyhej. I trembur, gati me frikë, ai afroi syrin te pushka për të vështruar shënjestrën. Pas pak, me rënien e muzgut, shënjestra do të mjegullohej. Ai do të kalojë, me siguri, pa u errur shenji i pushkës, i kishte thenë i ati. Vetëm ki durim dhe prit.

Kishte kohë që gilcat e gjunjëve po i dhembnin. Kurse krahun e djathtë s'e ndiente.

Lëvizi ngadalë tytën, duke e kaluar thepin e saj mbi ca pllanga bore të pashkrira, përtej rrugës. Vathinat matanë ishin mbuluar aty-këtu me shegë të egra. Mendimi se kjo ishte një ditë e jashtëzakonshme e jetës së tij i kaloi vagëllimthi nëpër tru. Shënjestra e pushkës lëvizi përsëri mbrapsht, nga shegët e egra te copërat e pashkrira të dëborës. Ajo që ai e quajti me mendje ditë e jashtëzakonshme e tij, nuk ishte tani veçse ky grumbull

pllangash dëbore e këto shegë të egra, që dukej sikur prisnin aty qysh nga mesdita për të parë se çdo të bënte njeriu.

Edhe pak dhe do të erret, mendoj, dhe unë s'kam për të shenjuar dot. Në të vërtetë do të donte që mbrëmja të binte sa më parë dhe pas saj të rrokullisej nata dhe ai të ikte turravrap nga kjo pritë e nëmur. Por dita shtyhej ngadalshëm, si e kënaqur që po e mbante peng. Ndonëse ishte prita e dytë për gjakmarrje në jetën e tij, njeriu që duhej të vriste ishte po ai i pritës së parë, kështu që edhe kjo pritë ngjante si vazhdimi i saj.

Te këmbët ndjeu sërish të ftohtën dhe prapë lëvizi gjunjët, si për ta ndaluar atë të ngjitej lart. E ftohta ishte ngjitur ndërkaq në barkun e tij, në gjoks e gjer në kokë. Madje, në kokë ajo dukej sikur e kishte ngrire trurin përgjysmë, si ato copërat e dëborës matanë udhës.

Ai s'ishte në gjendje të mendonte asgjë të plotë e me vazhdimësi. Kishte vetëm një ndjenjë armigësore ndaj shegëve të egra dhe plangave të dëborës dhe herë-herë i dukej se, po të mos ishin ato, ai do ta kishte braktisur prej kohësh vendin e pritës. Mirëpo ato ishin aty, dëshmitare të palëvizshme, dhe ai s'ikte që s'ikte dot.

Te bërryli i udhës, për të njegindtën herë gjatë asaj pasditeje, u shfaq njeriu që duhej të viste. Ai ecte me hapa të shkurtër, me tytën e pushkës që dilte në të djathtë të qafës, krejt e zezë. Njeriu i pritës u drodh: ky nuk ishte më përfytyrimi i tij. I prituri vinte vërtet.

Ashtu si herët e tjera, Gjorgu drejtoi tytën e pushkës nga koka e ardhësit, për ta futur në shënjestër. Një grimë sikur ajo bëri trille, s'donte që s'donte të futej atje, madje, Gjorgut iu duk sikur në çastin e fundit buzëqeshi me shpoti. Gjashtë muaj më parë i kishte ndodhur e njëjta gjë dhe ai, për të mos ia shëmtuar fytyrën viktimës (se nga i kishte ardhur ajo keqardhje në çastin e fundit), e kishte ulur tytën më poshte dhe kjo kishte qenë arsyeja që s'e kishte vrrarë dot, veç e kishte plagosur në zverk.

I prituri po afrohej. Vetëm te mos e plagos, u lut Gjorgu me vete. Gjobën e plagosjes se parë mezi e kishin shlyer dhe një plagosje e dytë do t'i shkatërronte ekonomikisht. Kurse vrasja s'kërkonte asgjë.

I prituri po avitej prore. Më mirë të më shkojë plumbi hup, se ta plagos, tha me vete. U përpoq të mos mendonte asgjë. Herën e parë kishte menduar tepër, ndaj edhe e kishte përdreqnuar punën. Kishte ndier kegardhje, turp, madje, në çastin e fundit, si për ta larë veten nga ajo që po bënte, kishte kujtuar thënien e moçme: ti pushkë e pafsh, ti e vrafsh!

S'ke ç'mendon më, i tha vetes. Veç bëj atë që duhet bërë. Ashtu si qindra herët e tjera të përfytyrimit, përpara se ta gëllonte, Gjorgu, ashtu siç e kërkonte zakoni, i foli njeriut që po vinte. As në atë çast, as më vonë ai nuk e kuptoi nëse i foli me zë apo zëri nuk i doli. E vërteta ishte që viktima ktheu kryet befasisht. Gjorgu kapi veç një lëvizje të shkurtër të krahut, që, siç dukej, desh të hiqte nga supi pushkën dhe në atë çast shtiu. Ai ngriti sytë menjëherë nga pushka dhe gati i habitur po shikonte se ç'po ndodhte. I vdekuri (njeriu ishte ende në këmbë, por Gjorgu ishte i bindur se kishte vdekur) bëri dhe një gjysmë hapi përpara, pushka i ra anash dhe fill pas saj, në anën e kundërt të saj, ra ai vetë.

Gjorgu doli nga prita dhe eci drejt të vvarit. Rruga ishte krejtësisht e zbrazët. Ishin vetëm hapat e tij që gjëmonin mbi të. I vdekuri kishte rënë përmbys. Gjorgu u perkul mbi të dhe i vuri doren mbi njërin sup, si për ta zgjuar. Ç'po bëj? mendoi. Dora perseri preku supin e të vvarit, sikur t'i thoshte të kthehej prape ne jete. Perse e bëj këtë, tha me vete. Dhe në çast e kuptoi se nuk ishte perkulur mbi të vvarin për ta permendur nga gjumi i vdekjes, por për ta kthyer mbare. Kështu pra, donte vetëm ta kthente trupin mbarë, ashtu siç e kërkonte zakoni. Shegët e egra dhe pllangat e pashkrira te deborës ishin ende diku aty rrotull dhe shikonin çdo gjë.

U ngrit në këmbë dhe u nis të ikte, por në çast iu kujtua se duhej t'ia mbështeste edhe pushkën te kryet.

Të gjitha këto i bëri si në ëndërr. I vinte për të vjellë dhe dytri herë tha me vete: më ka zënë gjaku. Ca çaste më vonë e gjeti veten duke ikur gati me vrap nepër rrugën e shkretë.

Po binte muzgu. Dy-tri herë ktheu kryet mbrapa, pa e ditur as vetë pse. Rruga ishte përherë pa njeri. Ajo zgjatej tutje, midis shkurreve shpërfillëse, mospërmes ditës që po mbaronte.

Diku përpara ai ndjeu këmborë mushkash dhe, pas tyre, zëra njerëzorë. Një grumbull njerëzish po vinte drejt tij nëpër rrugën e madhe. Herë ngjanin si bujtës të hareshëm, herë si malësorë që ktheheshin nga tregu. Ai u gjet përballë tyre më parë se ç'e mendonte. Midis burrave kishte nuse të reja dhe fëmijë.

Ata i thanë “mirëmbërëma” dhe ai mbajti këmbët. Përpara se t'u fliste, bëri një shenjë me dorë në drejtimin e kundërt nga kishte ardhur.

– Atje, te bërryli i Udhës së Madhe, kam vrarë një njeri, – tha me një zë pothuajse të ngjirur. – Kthejeni mbarë dhe vendosjani pushkën te kryet, o njerëz të mirë.

Në grumbullin e rrugëtarëve u bë një çast heshtje.

– Të ka zënë gjaku? – pyeti dikush.

Ai nuk u përgjigj. Njeriu e këshilloi të bënte, siç duket, diçka kundër zënies së gjakut, por ai nuk e dëgjoi. Kishte nisur të ecte përsëri. Tani që u tha atyre ta kthenin të vrrarin mbarë, e ndjeu veten disi të lehtësuar. Kurrsesi s'i kujtohej, e kishte kthyer apo nuk e kishte kthyer trupin. Kanuni e parashikonte tronditjen nga vrasja dhe e lejonte të porosiste kalimtarët për të bërë atë që ti nuk e kishte bërë dot. Kurse, ta lije të vrrarin përmbys dhe me pushkën larg trupit, ky ishte turp që s'falej.

Ende nuk ishte ngrysur kur hyri në fshat. Ishte ende dita e tij e jashtëzakonshme. Porta e kullës ishte gjysmë e hapur. Ai e shtyu me sup dhe hyri.

– Ë? – pyeti dikush nga brenda.

Ai bëri “po” me krye.

– Kur?

– Pak përpara.

Ai ndjeu hapat e tyre që po zbritnin nëpër shkallët e drunjtja.

– I ke duart me gjak, – tha i ati, – shko t’i lash.

Gjorgu i shikoi i habitur duart.

– Siç duket, kur e kam kthyer mbarë, – tha.

Kot ishte shqetësuar gjatë rrugës për kthimin e trupit. Mjaftonte të shikonte duart për t’u kujtuar se gjithçka e kishte kryer ashtu siç duhej.

Në kullë ndihej era e kafesë së pjekur. Për çudi, i vinte gjumë. Madje, dy herë rresht gogësiu. Te supi i majtë i tij sytë e ndritur të motrës së vogël i dukeshin të largët, si dy yje prapa një bregoreje.

– Po tani? – tha papritur, pa iu drejtuar askujt.

– Duhet shpallur morti në katund, – u përgjigj i ati.

Vetëm tani Gjorgu vuri re se ai po mbathte opingat. Ishte duke pirë kafënë që ia poqi e ëma, kur dëgjoji zërin e parë përjashta:

– Gjorgu i Berishajve shtiu mbi Zef Kryeqyqen.

Zëri kishte një tingull të veçantë, diçka midis zërit të kasnecit që shpall një dekret qeveritar dhe një psalmi të vjetër.

Ky zë jonjerëzor sikur e zgjoi një çast nga përgjumja. Iu duk sikur emri i tij kishte dalë nga qenia e tij, nga lëkura dhe brinjët dhe po endej përjashta mizorisht. Ishte hera e parë që i ndodhte një gjë e tillë. Gjorgu i Berishajve, përsëriti me vete zërin e kasnecit të pamëshirshëm.

Ai ishte njëzet e gjashtë vjeç dhe për herë të parë emri i tij po zinte vend në çmërsin e jetës.

“Gjorgu i Berishajve shtiu mbi Zef Kryeqyqen”, përsëriste një tjetër zë, i ardhur nga tjetër drejtim.

Habitshëm, ai dëgjonte të kthehej në shpallje ajo që pak më parë s’kishte qenë veç një grumbull lëvizjesh të tij, një britmë përpara shenjimit dhe pastaj ngarendje e marrë përbri shkurreve të egra dhe borës mospërfillëse. Dhe emri i tij, Gjorg, iu duk befasi i vjetër e i rëndë, si shkronjat e gdhendura, të nxira nga myshku, mbi qemer të kishës.

Jashtë, kasnecët e vdekjes po ia kalonin njëri-tjetrit, si mbi flatra, atë emër.

Pas gjysmë ore trupin e të vranit e sollën në katund. Sipas zakonit, e kishin vendosur mbi katër degë ahu. Kishte ende një shpresë të vakët se ndoshta nuk kishte dhënë ende shpirt.

I ati i të vranit priste në këmbë te porta e kullës. Kur njerëzit që po e sillnin trupin ishin dyzet hapa larg, ai thirri:

– Ç’më keni sjellë? Plagë apo mort?

Përgjigjja që e shkurtër, e prerë:

– Mort.

– Gjuha e tij e kërkoi pështymën thellë, shumë thellë, në shpellën e gojës. Megjithatë, arriti t’i ngjizte fjalët:

– Futeni brenda të vdekurin dhe shpërndajeni mortin nëpër fshat e vëllazëri.

Këmborët e bagëtive që po ktheheshin në fshatin Brezftoht, tingulli i kabanës së mbrëmjes dhe gjithë zhurmat e tjera të ndajnatës dukej sikur kishin sipër vetes lajmin e porsashpallur të vdekjes.

Në rruginat e katundit kishte një gjallëri jo të zakonshme. Ca flakadanë që dukeshin ende të ftohtë, ngaqë drita s’kishte firuar plotësisht, valëviteshin diku, te mënga e fshatit. Përpara shtëpisë së të vranit hynin e dilnin njerëz. Te shtëpia e vrasësit, gjithashtu. Të tjerë njerëz, dy nga dy e tre nga tre, niseshin për diku ose ktheheshin nga dikah.

Nga dritaret e kullave të veçuara këmbeshin lajmet e fundit:

- Gjorg Berisha vrau Zef Kryeqyqen, e morët vesh?
- Gjorgu i Berishajve lau gjakun e të vëllait.
- A do ta kërkojnë Berishajt besën njëzetekatërorëshe?
- Me siguri, po.

Nga dritaret e kullave dukej krejt lëvizja në rrugët e katundit. Tani muzgu kishte rënë plotësisht. Drita e flakadanëve sa vinte bëhej më e rëndë, sikur mpiksej. Dalëngadalë ajo po merrte një ngjyrë të kuqe të mbyllur, si magmë vullkani e porsadalë nga një thellësi misterioze. Përshkënditjet e saj spërkatnin përreth parandjenja e stërkala gjaku të ardhshëm.

Ja, katër burra, midis tyre një plak, po ecnin drejt shtëpisë së të vrarit.

- Ndërmjetësit po shkojnë të kërkojnë besën njëzetekatërorëshe për Berishajt, - thoshte dikush nga një dritare.

- Do ta japin vallë?

- Besa, po.

Megjithatë, gjithë fisi i Berishajve po merrte masat e mbrojtjes. Aty-këtu dëgjohehin zëra: Murrash, eja shpejt në shtëpi. Cen, vëri shulin portës. Ku është Prenga?

Po mbylleshin portat e shtëpive të gjithë farefisnisë, të afërtat dhe të largëtat, sepse, ashtu siç njihej brez pas brezi, vrundulli i parë i shtrëngatës ishte koha e rrezikshme fill pas vrasjes, kur familja e të vrarit nuk kishte dhënë ende asnjërën prej besave, kështu që Kryeqyqët, të verbuar nga gjaku i porsaderdhur, e kishin të lejuar të shtinin mbi cilindo pjesëtar të fisit të Berishajve.

Nga dritaret e kullave të gjithë prisnin daljen e dërgatës prej shtëpisë së të vrarit. Do ta jepnin vallë besën? pyesnin gratë aty-këtu.

Më në fund, katër ndërmjetësit dolën. Biseda kishte qenë e shkurtër. Nga ecja e tyre nuk kuptohej asgjë, gjersa një britmë e shpërndau pas pak lajmin.

- Familja e Kryeqyqëve e çeli besën.

Të gjithë e kuptonin se ishte fjala për besën e vogël, njëzetekatërorëshe. Kurse besën e madhe, tridhjetëditëshe, atë që mund t'ua lypte Kryeqyqëve veç katundi, fill pas varrimit, s'e përmendte kush.

Zërat fluturonin nga pingu në ping.

- Familja e Kryeqyqëve e çeli besën.

- E çelën besën Kryeqyqët.

- Lavdi Zotit! Së paku, njëzet e katër orë s'ka për t'u derdhur më gjak, - psherëtiu një zë i ngjirur pas një flegre.

Ceremonia e përmortshme u bë të nesërmen në mesditë. Gjëmëtarët erdhën nga larg, duke grisur fytyrat e duke shkukur flokët sipas dokeve. Varreza e vjetër te kisha u mbush plot me xhokat e zeza të këshilltarëve. Pas varrimit, grumbulli i përzier u kthye te kulla e Kryeqyqëve. Gjorgu ishte midis tyre. S'kishte dashur të shkonte kurrsesi. Midis tij dhe të atit ishte bërë ajo që Gjorgu shpresonte të ishte grindja e tyre e fundit dhe që, me siguri, ishte përsëritur mijëra herë në bjeshkë. Ti do të shkosh se s'bën në varrim, madje edhe në drekën e mortit. Por unë jam gjakësi, unë e vrava atë, përse duhet të shkoj pikërisht unë? Se pikërisht ti je vrasësi, ndaj duhet të shkosh. Gjithkush mund të mungojë sot në varrim a në drekë të mortit, veç ti jo. Se më fort se kushdo ti je i pritur atje. Po pse? kishte kundërshtuar për herë të fundit Gjorgu. Përse duhet ta bëj këtë? I ati e kishte parë me sy të zgurdulluar dhe Gjorgu nuk kishte folur më.

Ai ecte tani midis varrimtarëve, i zbehtë, me hapa të lëkundur, duke ndier anash shikimet e njerëzve, që vetëm sa e fshiknin, për të ikur tutje, nëpër mjegull. Shumica e atyre njerëzve ishin nga fisi i të vrarit. Për kushedi të satën herë ai rënkoj me vete: përse duhet të jem këtu!

Sytë e tyre ishin pa urrejtje, të ftohtë, si kjo ditë marsi, ashtu siç kishte qenë ai, i ftohtë e pa pezm një ditë më parë, në pritë. Tani, varri i porsaçelur, kryqet prej guri e prej druri, shumica të

vithisura anash, tingujt e pikëllueshëm të kambanës, të gjitha këto kishin atë ditë një lidhje të drejtpërdrejtë me të. Fytyrat e gjëmëtarëve, me ato çjerrjet e frikshme që linin thonjtë e tyre nëpër to (o Zot, kur kishin arritur t’i rritnin thonjtë brenda njëzet e katër orëve, mendoj ai), flokët e shkukur egërsisht, sytë e mbytur, zhurma e hapave që e rrethonin nga të gjitha anët, gjithë kjo ngrehinë vdekjeje, krijuar veç prej tij. Dhe, sikur të mos mjaftonte kjo, ai ishte i detyruar të ecte midis saj, ngadalë, përzishëm, ashtu si ata.

Vijat e tirqve të tyre ishin fare pranë vijave të tirqve të tij, gjarpërinj të zinj me kokat plot helm, që ishin gati të kafshoheshin. Në ecje e sipër, ato gati sa nuk prekeshin. Por ai ishte krejtësisht i qetë. Ishte i mbrojtur nga besa njëzetekatër-orëshe më mirë se nga çdo frëngji kulle apo kështjelle. Tytat e pushkëve të tyre çoheshin drejt mbi xhokat e zeza, por tani për tani ato s’kishin të drejtë të shtinin mbi të. Nesër, pasnesër... ndoshta. Kurse, po të kërkonte katundi besën tridhjetëditëshe për të, atëherë do të kishte edhe katër javë jetë të qetë. Pastaj...

Një tytë malihëri, bënte ç’bënte, lëkundej si për t’u dalluar midis të tjerave, disa hapa përpara. Një tytë e shkurtër, shurdhane, ishte nga e majta. Të tjera tyta përreth. Cila prej tyre do të... Në ndërgjegjen e tij, fjalët “do të më vrasë mua” në çastin e fundit, si për t’u lehtësuar pak, u shndërruan në “do të shtjerë mbi mua”.

Rruga nga varreza gjer te shtëpia e të vrarit dukej e pafund. Dhe përpara ishte dreka e mortit, ku atë e priste një provë edhe më e vështirë. Do të ulej në tryezë bashkë me fisin e të vrarit, do t’i vinin bukë e do t’i hidhnin gjellë, do t’i vinin lugën përpara dhe ai duhej të hante.

Dy-tri herë i shkrepri në kokë të dilte nga kjo gjendje pa kuptim, të ikte me vrap nga ky grumbull këshilltarësh, le ta shanin, le ta përqeshnin, le të thoshin se ai shkeli doket qindravjeçare, madje le t’i shtinin pas shpine, po të donin, vetëm të ikte. Mirëpo ai e dinte se nuk do të ikte dot kurrë. Ashtu siç nuk

kishin ikur dot gjyshi, stërgjyshi, katragjyshi i tij, pesëdhjetë, pesëqind, një mijë vjet më parë.

Ja, kulla e të vrarit po afrohej. Në dritaret e ngushta sipër qemerit të portës kishin vënë cohë të zeza. Oh, ku do të futem, rënkoi ai me vete dhe, ndonëse qemeri i portës së ulët të kullës ishte ende njëqind hapa larg, ai e uli kokën qysh më parë, si të shmangte përplasjen pas harkut të saj të gurtë.

Dreka e mortit u bë sipas të gjitha rregullave. Gjatë gjithë kohës Gjorgu mendonte drekën e mortit të tij. Cili prej atyre do të shkonte atje, ashtu siç kishte ardhur sot ai këtu?

Gjëmëtarët i kishin ende fytyrat të çjerra e të gjakosura. Zakoni e kërkonte që ata të mos i lanin fytyrat as në katundin ku kishte ndodhur vdekja e as udhës. Mund ta bënin këtë vetëm kur të mbërrinin në fshatrat e tyre.

Me ato vija të çjerra në faqe e në ballë ata dukeshin si me maska. Gjorgu mendonte se si do të ngjanin vallë pas çjerjeve të gjëmës njerëzit e fisit të tij. Tani atij i dukej se gjithë jeta e breznisë së tyre njerëzore nuk ishte veçse një drekë morti e pambarim, ku herë njëra palë shkonte te tjetra e herë vinte pala tjetër tek ajo. Dhe secila palë, përpara se të nisej për në gosti, vinte në fytyrë maskën e përgjakur.

Pasdite, pas drekës së mortit, në katund nisën prapë ecejake të pazakonshme. Pas disa orësh mbaronte besa e vogël, njëzetekatërorëshe, për Gjorg Berishën dhe qysh tani pleqnarët e katundit po bëheshin gati të paraqiteshin te kulla e Kryeqyqëve, për të kërkuar për Gjorgun, në emër të fshatit, besën e madhe, tridhjetëditëshe.

Nëpër pragjet e kullave, në katet e dyta, ku ishin dhomat e grave, te kroi dhe te logu i fshatit bisedohej vetëm për këtë. Ishte vrasja e parë për gjakmarrje e kësaj pranvere dhe ishte e

natyrshme që të flitej imtësisht për gjithçka që i përkiste asaj. Kjo kishte qenë një vrasje e bërë sipas të gjitha rregullave dhe varrimi, dhe dreka e mortit, dhe besa njëzetekatërorëshe, dhe gjithçka tjetër ishte bërë sipas kanunit të moçëm. Kështu që edhe besa tridhjetëditëshe, që pleqnarët bëheshin gati të kërkonin te Kryeqyqët, do të jepej me siguri.

Ndërkaq, ndërsa kuvendoheshin të gjitha këto, në pritje të lajmeve të fundit lidhur me besën tridhjetëditëshe, njerëzit kujtonin ngjarje dhe raste kur ishin shkelur nyjat e kanunit, në kohë të moçme dhe të reja, në katundin e tyre dhe në krahinën përreth, madje edhe në krahinat e largëta, gjer ku shtrihej ky rrafsh i pambarim. Ata kujtonin kanunshkelësit, si dhe ndëshkimet e egra kundër tyre. Kujtoheshin njerëz të veçantë, të grirë nga vetë familjet e tyre, familje të tëra të goditura prej katundit dhe, madje, katunde të tëra të luajtura mendsh, të dënuara prej një grupi katundesh të tjera, ose prej Flamurit, siç quhej. Por, lavdi Zotit, thoshin ata përmes një psherëtime lehtësimi, në fshatin e tyre kishte kohë që nuk kishin ndodhur turpëri të tilla. Gjithçka ishte bërë sipas dokeve të vjetra dhe prej kohësh askujt nuk i kishte kërcyer në krye t'i thyente ato. Edhe gjaku i fundit që derdhur sipas zakonit dhe Gjorgu i Berishajve, gjakësi, ndonëse djalë i ri, e kishte mbajtur veten mirë, si gjatë varrimit të armikut, si gjatë drekës së mortit. Me siguri, Kryeqyqët do ta jepnin besën tridhjetëditëshe për të. Aq më tepër që kjo besë, ashtu siç nxirrej prej katundit, ashtu edhe mund të këputej po prej tij, në qoftë se gjakësi, duke përfitur nga vendimi i përkohshëm që i bëhej, do t'i kërcente në krye të dilte e të bridhtë nëpër katund, duke u mburrur për vrasjen. Por jo, Gjorgu i Berishajve s'kishte qenë kurrë ngrehaluc. Përkundrazi, për të kishin thënë gjithmonë se ishte tepër i mbyllur e i mendueshëm, kështu që nga kushdo mund të priste njeriu marrëzi të tilla, por kurrsesi prej tij.

Besa e madhe u dha prej Kryeqyqëve pasdite vonë, pak kohë përpara se të mbaronte afati i së voglës. Një nga pleqtë e katundit, që kishte qenë te Kryeqyqët, erdhi në kullën e Berishajve dhe njoftoi për dhënien e saj, duke përsëritur, me këtë rast, këshillat e nevojshme se si Gjorgu nuk duhej ta shpërdoronte atë etj., etj.

Pas ikjes së përfaqësuesit, Gjorgu vazhdoi të rrinte si i mpirë në një kënd të kullës. I mbeteshin ende tridhjetë ditë jetë pa rrezik. Pastaj, qenien e tij do ta mbështillte nga të gjitha anët prita e vdekjes. Si lakuriqi i natës, do të lëvizte përherë, nëpër terr, i trembur nga dielli, nga hëna e plotë dhe nga flakadanët.

Tridhjetë ditë, tha ai me vete. Në strukë përherë, nëpër muzg, si cub. E shtëna e pushkës aty te ledhi i udhës së madhe e kishte ndarë befaz jetën e tij në dy pjesë: në pjesën njëzetegjashtëvjeçare të deritanishme dhe në pjesën tridhjetëditore, që po i fillonte sot, shtatëmbëdhjetë mars gjer më shtatëmbëdhjetë prill. Më tutje ishte endja e lakuriqit të natës, që ai qysh tani nuk e njehsonte më.

Me bisht të syrit Gjorgu vështronte copën e pamjes që dukej përtej dritares së ngushtë. Jashtë ishte marsi, gjysmë i zhveshur, gjysmë i akullt, me atë dritën e rrezikshme alpine, që e kishte vetëm ai. Dhe pastaj do të vinte prilli ose, më mirë, vetëm gjysma e tij e parë. Gjorgu ndjeu një ligështim në pjesën e majtë të gjoksit. Prilli qysh tani po i vishej me një dhimbje të kaltërreme... Ah, po atij pak a shumë kështu i qe dukur përherë prilli, një muaj kur diçka nuk përmbushet. Prilli i dashurisë, siç thoshin këngët. Prilli i pambaruar i tij... E megjithatë, më mirë që qëlloi kështu, mendoi ai, pa e ditur as vetë se çfarë ishte ajo që qëlloi më mirë kështu, marrja e gjakut të vëllait, apo koha e gjakmarrjes.

Kishte vetëm gjysmë ore që i ishte dhënë besa tridhjetëditëshe dhe ai gati po mësohej me mendimin se jeta e tij ishte ndarë përfundimisht në dy copa. Madje, tani i dukej se ajo kishte qenë gjithmonë kështu: njëra copë e gjatë, njëzet e gjashtë vjet, një jetë e ngadaltë, e ngadaltë gjer në mërzi, njëzet e gjashtë marse e prille e po aq dimra e vera, kurse copa tjetër, e shkurtra, katërjavore, e vrullshmja, e shpejta si një rrungajë, vetëm me një

gjysmë mars e gjysmë prill, si dy gjysma dege të thyera plot rezëllime bryme.

Ç'do të bënte në këto tridhjetë ditë që i mbeteshin? Zakonisht, në kohën e besës së madhe njerëzit shpejtonin të kryenin atë që s'kishin kryer dot gjatë pjesës tjetër të jetës. Dhe, në qoftë se s'u kishte mbetur ndonjë gjë e madhe për të bërë, atëherë shpejtonin të kryenin punët e përditshme. Po të ishte stinë mbjelljesh, shpejtonin të mbaronin mbjelljet; po të ishte kohë korrjesh, mbledhnin duajt dhe, në qoftë se nuk ishte as njëra, as tjetra, atëherë bënin gjëra edhe më të rëndomta, si ndonjë ndreqje në pullaz ose te tharku i bagëtisë. E, po të mos qe nevoja as për këto, atëherë dilnin thjesht nëpër bjeshkë, për të parë edhe një herë fluturimin e krillave apo brymën e parë në tetor. Të pamartuarit martoheshin zakonisht në këtë kohë, por Gjorgu nuk do të martohej. E fejuara e tij, prej një flamuri të largët, që ai nuk e kishte parë kurrë, ishte sëmurur e kishte vdekur një vit më parë dhe ai nuk ishte fejuar më.

Pa i hequr sytë nga ajo copë e pamjes që po mjegullohej përjashta, ai po mendonte se ç'do të bënte me këto tridhjetë ditë që i mbeteshin. Njëherë iu dukën pak, tepër pak, një vrundull kohe, gjatë së cilës nuk do të arrinte të bënte asgjë, por pas disa çastesh ato tridhjetë ditë iu dukën tmerrësisht shumë, copa kohe të gjata e krejt të panevojshme.

Shtatëmbëdhjetë mars, murmuriti ai me vete. Njëzet e një mars. Njëzet e tetë mars. Katër prill. Njëmbëdhjetë prill. Shtatëmbëdhjetë prill. Tetëmbëdhjetë... prillmort. E kështu me radhë: prillmort, prillmort dhe maj asnjëherë. Askurrë maj.

Ishte duke murmuritur kështu, nëpër dhëmbë, data të ndryshme, herë të prillit, herë të marsit, kur ndjeu hapat e të atit, që po zbriste nga kati i sipërm i kullës. Në dorë mbante një shuk pëlhure të dyllosur.

- Gjorg, ja ku i ke pesëqind groshët e gjakut, - tha ai, duke i zgjatur qesen.

Gjorgu e shikoi me sy të çakërritur, duke i fshehur duart pas shpine, si për t'i pasur sa më larg atij lëmshi të nëmur.

– Çfarë? – ia bëri me zë të shuar. – Pse?

I ati e vështroi pak habitshëm.

– Si pse? Harrove se duhet paguar tagri i gjakut?

– Ah, – ia bëri Gjorgu me njëfarë lehtësimi. – Ah, po.

Qesja ishte ende e nderur para tij dhe ai zgjati duart drejt saj.

– Pasnesër duhet të nisesh për në kullën e Oroshit, – vazhdoi i ati. – Të duhet një ditë rrugë gjersa të arrish atje.

Gjorgu s'kishte asnjë dëshirë të shkonte askund.

– A s'pret kjo punë, babë? A duhet paguar menjëherë?

– Po, bir. Kjo punë s'pret. Taksa e gjakut duhet paguar fill pas derdhjes së gjakut.

Lëmshi ishte tani në dorën e djathtë të Gjorgut. Ai ishte i rëndë si plumb. Kursime stinësh të tëra ishin grumbulluar atje, javë pas jave e muaj pas muaji, në pritje të gjakmarrjes.

– Pasnesër, – përsëriti i ati, – te kulla e Oroshit.

Ai qe afruar te dritarja dhe diçka vështronte përjashta me vëmendje. Nga cepat e syve i buiste një dritë çlodhëse.

– Eja këtu, – i tha të birit me zë të butë.

Gjorgu u afrua.

Poshtë, në oborr të kullës, te filli i rrobave qe nderur një këmishë e vetme.

– Këmisha e tyt vëllai, – tha gati me pëshpërimë i ati. – Këmisha e Mëhillit.

Gjorgu nuk i hiqte sytë që andej. E bardhë, ajo fërgëllonte në erë, valëzohej, gufmohej hareshëm, si të kishte shpirt.

Pas një viti e gjysmë, qysh nga dita e vrasjes së vëllait, nëna e kishte larë, më në fund, këmishën që i ndjeri e kishte të veshur atë ditë. Për një vit e gjysmë rresht ajo, ashtu e përgjakur siç qe, kishte qëndruar e varur, siç e kërkonte kanuni, në katin e sipërm të kullës, duke pritur të lahej veç pas marrjes së gjakut. Thoshin se, kur njollat e gjakut mbi këmishë nisnin të zverdhnin, kjo ishte

shenjë e sigurt se i vrari po pezmatohet për vonesën e marrjes së gjakut.

Shpesh, në orët e vetmisë, Gjorgu që ngjitur në atë kat të shkretë për të parë këmishën. Gjaku zverdhet e zverdhet gjithmonë. Kjo do të thoshte se i vdekuri s'gjente qetësi. Sa herë Gjorgu e kishte parë në ëndërr atë këmishë midis ujit dhe shkumës, duke u larë, duke u zbardhur e duke valëvitur si qielli pranveror. Por në mëngjes ajo ishte prapë atje, plot njolla të kuqërremta gjaku të tharë dhe ai prapë i mbante sytë mbi to gjersa i lodheshin. Ashtu, javë pas jave, rrekej të kapte shenjat që i vdekuri, nga thellësitë e dheut ku ishte shtrirë, i dërgonte lart.

Dhe ja, tani këmisha ndehet, më në fund, sipër fillit. Por Gjorgu, për habi, nuk ndiente ndonjë lehtësim.

Ndërkaq, si një flamur i ri që ngrihet pas uljes së flamurit të vjetër, në katin e sipërm të kullës së Kryeqyqëve ishte varur këmisha e përgjakur e të porsavrarit.

Stinët e ftohta apo të nxehta do të ndikonin mbi ngjyrën e gjakut të tharë, lloji i pëlhurës së këmishës, gjithashtu, por askush nuk do të donte të dinte për to dhe të gjitha ndryshimet do të merreshin veçse si kumte misterioze, të cilave nuk mund t'u kundërvihet askush.